

Bodó Balázs a hős haramiákról, a cenzúra ellen küzdő feketepiacról és a fájlcsere-élők törvényeiről

Kalózlobogó alatt

Néhány jog fenntartva, olvasható Bodó Balázs közgazdásznak, a Műegyetem tanárának most megjelent *A szerzői jog kalózzai* című könyvében, a szokásos „minden jog fenntartva” közlés helyén. A szerző szokatlanul megértő a szerzői jogokkal visszaélők iránt, de kérdés, hogy az általa képviselt gondolkodásmód nem okozza-e a kulturális termelés lassú hanyatlását.

MOJNÁR CSABA

Hogyan kapcsolódott össze a kalózkodás és a szerzői joggal való visszaélés fogalma?

– A téma akkor kezdett foglalkoztatni, amikor azt láttam, hogy Hollywood, amely a legádázabb ellenfele a szerzői jogi kalózkodásnak, vagyonokat keres a kalózkodón. Tudniillik a Karib-tenger kalózzai című kalandfilmsorozaton. Ez a film igen romantikus kalózképet közvetít, hiszen a haramiák a jöfiúk benne, a Brit Kelet-indiai Társaság tisztségviselői, mondhatni, az állam és a legális magánszféra emberei pedig a gonoszok. Ez a kép szöges ellentétben áll a filmipar által képviselt jogi állásponttal. Érdekel, hogy e két, egymással versengő kalózkép közül melyik áll közelebb az internetes fájlcsere-élők tényleges viselkedéséhez. A filmből áradó pozitív kalózkép ugyanis azt is eredményezheti, hogy a mai emberek a szerzői jogi kalózkodást is romantikusnak és nem bűnösnek látják majd. Az évszázadokkal ezelőtt élt kalózköz társadalmi megítélése, hasonlóan a mai kalózkodóhoz, igen csak ellentmondásos volt. A kalózvezérek, gondoljunk csak *Sir Francis Drake-re*, gyakran az egymással vetélkedő államhatalmak eszközei voltak, így míg egyesek esküdt ellenségként tekintettek rájuk, megessett, hogy hazájukban hősként tisztelték őket. Van azonban a tengeri kalózkodásnak egy másik szakasza is, ez pedig az autonóm, senkinek felelősséggel nem tartozó kalózköz kora.

– Ettől kezdve a kalózköz egyszerű bűnözőkké váltak.

– Ez soha nem ilyen egyszerű, gondoljunk csak a magyar betyárokról, akik egyszerre voltak útonálló és népi hősök. A kalózköz attól, hogy nem ismerték el a király hatalmát, tiszteletben tartották a saját értékeiket, törvényeiket. Kialakítottak egy alternatív, meglehetősen egalitárius társadalmi rendet. Nem véletlenül hívjuk ezt kalózköz társaságnak, hiszen amennyire a forrásokból meg lehet állapítani, a kalózköz társadalmi önkormányzatiságon alapult, demokratikus volt, és nem ismerte a bírszín alapján történő megkülönböztetést. Engem az érdekel különösen, hogy a kalózkodás e romantikus képe hogyan fordult át a mai negatív retorikába, és mennyire jogos ez a megközelítés.

– Manapság kalózközön jobbra a filmek, zenék illegális internetes letöltését értjük. Szerzői jog azonban korábban is létezett. Egyidő ezelől a kalózkodás is?

– Már az ókori Rómából és Kínából is ismerünk eseteket, amikor a szerzők egymás műveit sajátjukként próbálták bemutatni, tehát plágiumot követtek el. A szerzői jog kontinentális (tehát Európa Anglián kívüli részén alkalmazott – M. Cs.) értelmezésében a szerzői jog egyszerre jelenti a szerző személyhez fűződő jogait és a vagyoni jogokat. Az angolszász szerzői jog nem különbözteti meg élesen e kettőt, ott az alapvetően piácsoló szabályozó eszközként született, s nélkülözötte az európai jogfilozófia erős szerzőközpontúságát. A plagizálók a szerzői jog személyhez fűződő részét sértik meg. A plágium egyértelműen elítélendő, és évezredek óta megvannak a büntetés eszközei, amelyek főként nyilvános megszegényt jelentenek. Én is megbuktatom a diákokat az egyetemen, ha másolt dolgozatot próbálnak beadni, ami egyébként a kellelénél gyakrabban történik. A vagyoni szempont a könyvnyomtatás feltalálásától eredeztethető. A nyomda ugyanis lehetővé tette a szövegek tömeges reprodukcióját, és így óriási piacot nyitott meg. A piac megjelenésével hatalmasra nőttek a könyvkiadásból származó jövedelmek. Azonnal felmerült hát, hogy ezt a bevételt a könyvkiadás szereplői, a szerzők, a kiadók és a kereskedők milyen arányban osztják föl egymás között. Egy ideig ez kizárólag a kiadók és a terjesztők üzlete volt, az egyes korok szokásai és normái ugyanis sokáig tiltották, hogy az író hasznát húzzon műveiből.

– Az írónak tehát mindegy volt, hogy ki adja ki a műveiket, úgysem kaptak érte pénzt. Mindössze az volt nekik fontos, hogy minél több emberhez jusson el?

– A szerző elsősorban a mecénás jóindulatától és nem saját műveinek piaci sikerétől függött. De a szerzői jog kialakulásában legalább ilyen fontos szerepet játszott a cenzúra elleni küzdelem, a sajtószabadság kialakulása. A sajtó szabályozásáról szóló vitákban rendre felmerült, hogy a szerző politikai autonómiájának kérdése nem választható el a gazdasági autonómia kérdésétől. Ezen a ponton született meg a szerző igénye arra, hogy részesedjen műve anyagi sikereiből.

Bodó Balázs közgazdász, médiakutató 1975-ben született Győrben. 1999-ben szerzett diplomát a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetemen. 2010-ben doktorált az ELTE film-, média- és kultúraelméleti doktori programjában. Jelenleg a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szociológia és kommunikáció tanszékének adjunktusa. Emellett a szerzői jogi szakértő testület tagja és a Stanford Egyetem jogi karán működő Internet- és Társadalomkutató Központ munkatársa. Szakterülete az internet kulturális iparágakra gyakorolt hatásának vizsgálata.

– A szerzői jog végső soron erősítette vagy gyengítette a sajtó és az irodalom szabadságát?

– Továbbra is voltak betiltott művek, a kalózköz azonban szabadon nyomtathatták ezeket is. *Voltaire* és a felvilágosodás több másik szerzőjének írásai például tiltólistán voltak az ancien régime Franciaországában, így a franciák csak a kalózközöknek köszönhetően juthattak hozzájuk. A hazájukból elűzött francia hugenották Németalföldön, Svájcban letelepedve a francia határhoz közel hozták létre kiadóikat. Úgy álltak bosszút a francia királyságon, hogy különböző betiltott könyveket nyomtattak ki, majd csempészték át Franciaországba, busás haszonra téve így szert. A kalózpárhuzam itt is áll, hiszen ezek az emberek tisztos polgároknak számítottak Svájcban vagy Németalföldön. Megbecsült tagjai voltak az ottani közösségnek. A legnagyobb kalózállam sokáig az Egyesült Államok volt, ahol a teljes könyvpiar kalóz volt a mai értelemben. Az amerikai kiadók éles versenyben álltak egymással a tekintetben, hogy ki hozza ki először a piacra az Angliában sikeresnek bizonyult műveket. Az amerikai kalózközök egyébként is

szoros kapcsolatban álltak, és amolyan önszabályozó testületként örökök egymás elsőszéggel megszerzett, de törvénnyel alá nem támasztott jogai felett.

– Ez ahhoz hasonlít, mint amikor a maffiózók felosztják egymás között a piacot.

– Abban az értelemben hasonlít, hogy a kalózközök sem törvény nélkül létező dolog, hanem megvannak a saját szabályai, amelyekkel az egymás közötti pusztító versenyt igyekeznek kordában tartani.

– Rendben, *Voltaire* műveinek kalózterjesztése hasznos volt. De hogyan alkalmazható ez a hollywoodi zene- és filmipar kétes értékű, pusztán üzleti céllal létrehozott termékeinek illegális forgalmazására?

– A jelenkori internetes fájlcsere-élők hálózatok is a saját erkölcsi, piaci normáik, etikai szabályaik, ha tetszik, törvényeik szerint működnek. Egyáltalán nem anarchikus az ott folyó tevékenység. A kívülálló számára meglepően gyakran lehetünk tanúi annak, hogy a kalózközök a legális kiadók érdekeit is tiszteletben tartják. Jó példa erre a képregénykiadás, főként a Japánból eredő, manga névvel illetett képregénykiadás. A magyar fájlcsere-élők oldalakon jellemzően csak addig érhetők el a legújabb, illegálisan beszkenelt és lefordított kiadványok, míg egy magyarországi kiadó ki nem hozza őket. A fájlcsere-élők segítségével azok a művek is elérhetőek maradnak az emberek számára, amelyek kereskedelmi életciklusuk lezárultával különben eltűnnének a piacról.

– De a filmek nem hónapokkal a bemutatásuk után kerülnek föl a fájlcsere-élőkre, hanem jellemzően még előtte.

– Másképp működik a fájlcsere a hollywoodi mainstream és a művészfilm esetében. A számítógép képernyője egyszerűen nem helyettesíti a moziélményt, de ha nincs száz kilométeres körzetben mozi, akkor ez a kérdés fel sem merül.

– Miért jó neked mint szerzőnek, hogy ingyen letöltik a művedet?

– Ez attól függ, hogy milyen szerző milyen művéről beszélünk. Szerzőként akkor ér hátrány, ha olyanok töltik le ingyen a művedet, akik egyébként pénzt is adnának érte, de a letöltés miatt ezt nem teszik. A magyar filmfájlcsere-élők megvizsgálva azt láttuk, hogy a fájlcsere-élők hálózatokon elérhető mintegy 3600 film alig négy százaléka, 152 cím volt ugyanebben az időszakban a moziban is megtekinthető. Vizsgálatunk két hónapja alatt az ezekre a filmekre eladott több mint másfél millió jegyre mintegy 150 ezer letöltés jutott. Az a kérdés, hogy e 150 ezer letöltő hány százaléka volt olyan, aki inkább nem ment el moziba, pedig amúgy elment volna. Tudjuk, hogy sokan vannak, akiknek a lakóhelyükön nincs mozi, és sokan töltnek le olyan filmeket is, amelyekre egyébként nem ülnek be a moziba, ezért azt kell feltételeznünk, hogy e 150 ezer letöltésnek csupán töredéke jelent elvesztett bevételt. De ugyanez az arány más a zenék esetében, mint ahogy másképpen működik a zeneipar egésze is. A zene esetében egy letöltés könnyebben helyettesít egy CD-t, de bizonyítottan keresletet generál a koncertek piacán.

– Amit pénzért adnak, legyen az bármilyen kevés pénz, lehet kívánatosabb, mint ugyanaz a termék ingyen?

– Az ingyenessel igenis lehet versenyezni, de nem mindenki fogja ugyanazzal a sikerrel felvenni a versenyt. A tapasztalat azt mutatja, hogy a rajongók annak ellenére megveszik a CD-t, DVD-t, hogy ingyen is hozzáfuthatnak. *Kevin Kelly*, az internet egyik meghatározó teoretikusa szerint egy zenekar számára elég ezer igazi rajongó a megélhetéshez. A kulturális termelés jelenlegi rendszere azonban nem ehhez a léptékhez szokott, hanem a rajongók millióihoz és a több tízmillió eladott lemezhez. A kulturális kínálat különböző szegmenseire másként és másként hat a kalózkodás. A fájlcsere hatására a szupersztárok elolvadnak, és megerősödik a középréteg. A szupersztárok rajongótáborának jelentős részéről kiderül ugyanis, hogy tagjai nem is voltak igazi rajongók. Rájönnek, hogy átvették őket, és a termékért, amelyet eladtak nekik húsz dollárért, egy hónap múlva már tízet sem adnának. Így viszont korábban ismeretlen előadók juthatnak közönséghez.

– A kalózkodás ritkán emlegetett szegmense a szakkönyvkiadás. Az egyetemisták nagy többsége lefénymásolja a tankönyveket, ha csak teheti, és nem fizet értük. Nem következik ebből a gyakorlatból az, hogy egy idő után nem születnek megbízható szakkönyvek, mert ráfizetésessé válik a kiadásuk?

– Ez a könyv (*A szerzői jog kalózzai* – M. Cs.) 3900 forintba kerül. Én tíz százalékat kapok minden eladott példány után. Összesen ezer példányban adták ki, tehát legfeljebb 390 ezer forintot kaphatok érte, ha mind elmegy talán három-öt év alatt. Ebből tehát most sem lehet megélni. Az is kérdés, hogy van-e egyáltalán értelme magyarul szakkönyvet kiadni, ha az adott tudományterületen belül csak angolul folyik a diskurzus. A Műegyetemen nem tehetem meg, hogy ne ugyanazokból a szövegekből tanítsam a diákokat, amelyekből Amerikában tanítanak, hiszen ez hatalmas versenyhátrányba hozná őket. Azok a könyvek azonban nem érhetőek el itthon. Oktatóként azzal szembesülök, hogy ha nem loptom el a szakkönyveket, az hátrányosan érinti a diákjaimat. Én tehát mindent szkennelek, mindent, ha úgy tetszik, ellopok, mert ha komolyan veszem a szakmámat, mást nem is tehetek.

– Dacára minden vélt vagy valós közösségi érdekeknek, nem szívem joga neked mint szerzőnek vagy kiadónak, hogy azt tegyél szellemi tulajdonoddal, amit akarok, és csak azoknak adjam oda, akik fizetnek érte?

– De, ezt diktálja a tulajdon tiszteletben tartása. A fizikai és a szellemi tulajdon azonban amellett, hogy sok tekintetben hasonló, sokban különbözik is egymástól. A szerzői jogok mostani tulajdonosai a hasonlóságokat, a szabad másolás hívei a különbségeket hangsúlyozzák. A hasonlóságuk abban áll, hogy mindkettő alapja a befektetett munka. Az alkotó dolgozott azért, hogy a mű létrejöhessen. A különbség pedig az, hogy a tulajdonjog megsértése, amelyet nevezhetünk lopásnak is, nem ugyanúgy működik a tárgyi és a szellemi tulajdon esetében. Ha elveszem valakinek a cukorkáját, akkor neki nem lesz, de ha a gondolatát veszem el, attól még neki is megmarad. Nem lesz kevesebb a szellemi tulajdon a másolás által.

– Mindezek ellenére pénzért árult könyvet adott ki. Miért nem tette föl az írást ingyen az internetre?

– A könyvhöz többféle módon is hozzáfuthatnak az olvasók. A Google Books rendszerében ingyen elolvasható, bár nem tölthető le (a tinyurl.com/szerzoijog címen – M. Cs.), a fejezetek külön-külön is megvásárolhatók elektronikusan, és ott van a nyomtatott kötet. A kiadó számtalan olyan feladatot elvégzett, amelyet talán én is el tudtam volna végezni, de sem időm, sem szakértelmem, sem energiám nem lett volna hozzá. És ebből az együttműködésből, azt hiszem, mindketten sokat tanultunk.